

УДК 369.03

Дьячкова Ю. М.

СТРАХОВИЙ РИНОК В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Сьогодні у світі зростає значення страхування як механізму фінансової стабілізації, засобу підвищення якості життя населення та забезпечення безперервної виробничої діяльності підприємств в умовах нестабільної економіки, акумуляції грошової маси, джерела довгострокових інвестицій в економіку.

Новий етап розвитку світового страхового ринку характеризується процесами інтернаціоналізації і глобалізації. Ознаками глобалізації є прискорення концентрації страхового капіталу, зменшення кількості страховиків і перестраховиків на національних страхових ринках, активний процес злиття страхових компаній різних країн. У сучасній страховій діяльності беруть участь численні міжнародні страхові і перестрахові організації, що володіють розвинутою мережею філій, дочірніх компаній і представництв у різних країнах світу. Саме ці організації є визнаними лідерами сьогоденного ринку.

Дослідженню основних проблем і перспектив ринків страхування і перестраховування приділяли увагу такі українські вчені як О. Козьменко, В. Базилевич, О. Зальтов, Н. Внукова, О. Вовчак, О. Гаманкова та інші. Серед іноземних фахівців слід відмітити роботи Р. Пірсона, В. Шахова та ін. [1–3].

Чергова економічна криза негативно вплинула на всю вітчизняну фінансову систему. Не став виключенням і страховий сектор, який в 2014 р. характеризувався падінням попиту на страхові послуги, зменшенням кількості договорів, зниженням страхових премій і виплат. Слід відмітити, що розвиток економіки України супроводжується постійними циклічними кризами, які характеризуються різким падінням курсу національної валюти, знеціненням доходів населення, стагнацією фінансових ринків. В економіці водночас зростає безробіття і рівень цін, відбувається спад виробництва на тлі дефіциту державного бюджету, тобто має місце стагфляція. Попередні дослідження недостатньо висвітлюють питання функціонування страхових компаній в умовах нестабільної економіки з урахуванням впливу перманентної фінансово-економічної кризи на діяльність цих установ.

Метою даної роботи є визначення основних чинників, що впливатимуть на розвиток вітчизняного страхового ринку та формулювання найбільш важливих питань, вирішення яких дозволить найближчим часом компенсувати негативні наслідки системної фінансової і політичної кризи, забезпечити стійке зростання страхового ринку, поліпшити якісні показники його розвитку, що є необхідною умовою успішної інтеграції в світову економічну спільноту.

У 2013 році темпи зростання страхового ринку України сповільнилися. Протягом останніх років не були проведені необхідні реформи, як законодавства, так і ринку в цілому. Це привело до того, що страховий ринок з 2013 р. переживає період стагнації і не показує істотного зростання. *Forbes* відзначають, що весь 2013 рік страховий ринок фактично знаходився в стані застою, займаючись в основному перерозподілом фінансових потоків між корупційними групами державних службовців [4].

Можна виділити наступні чинники, які гальмують розвиток страхового ринку України:

- відсутність чіткої політики в області державного регулювання і ефективного нагляду за діяльністю суб'єктів ринку, що сприяє тінізації операцій, збільшенню фінансових схем, відпливу капіталу за рубіж;
- зниження попиту на страхові послуги в умовах зниження платоспроможності населення, низького рівня довіри до фінансових установ;
- дисбаланс страхових портфелів у бік корпоративного страхування;
- відсутність механізмів податкового стимулювання інвестиційної активності страхових компаній, низький рівень розвитку ринку довгострокового страхування життя;

– низька якість і вузький спектр страхових послуг, політика «затягування» виплат, демпінг цін;

– нерозвиненість системи рейтингової оцінки страховиків, непрозорість ринку, відсутність дієвих механізмів захисту прав страхувальників;

– нерозвиненість інфраструктури, відсутність затвердженої державної концепції розвитку страхового ринку, державних програм підготовки страхових посередників (брокерів, андеррайтерів, аварійних комісарів і ін.);

– слабкий фондовий ринок; як наслідок – відсутність надійних фінансових інструментів для інвестування, низька якість активів в покриття страхових резервів.

На відміну від подій 2008–2009 рр., нинішня ситуація ускладнюється глибокою політичною кризою, яку протягом I половини 2014 р. так і не було розв'язано. Фахівці відмічають, що питання інтегрованості Українського страхового ринку у світовий залишається відкритим, не зважаючи на підписання угоди з ЄС, оскільки багато в чому залежить від політичної та економічної ситуації [1].

Аналізуючи інтерв'ю провідних фахівців-практиків страхування, керівників страхових компаній, представників об'єднань страховиків України, можна виділити наступні основні тенденції ринку в 2013–2014 рр.

У першому півріччі 2014 р. спостерігались негативні тенденції у вигляді зменшення валових і чистих страхових премій, валових і чистих виплат, зростання рівня збитковості, зниження обсягів внутрішнього та зовнішнього перестраховування.

У порівнянні з I півріччям 2013 року на 3 294,0 млн. грн (на 23,3 %) зменшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій зменшився на 1 718,0 млн. грн (на 16,5 %). Збільшення валових страхових премій на 132,0 млн. грн. (на 17,7%) відбулося тільки з медичного страхування.

Рівень валових виплат у порівнянні з аналогічним періодом 2013 року збільшився за рахунок істотного зменшення надходжень валових страхових платежів на 5,8 % та становив 21,7 %. Найбільший рівень валових страхових виплат спостерігався за видами добровільного особистого страхування – 40,3 %, з обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів – 40,9 % [5].

За підсумками 2013 р. та першого півріччя 2014 р. можна виділити основні політичні та економічні чинники, які матимуть найбільший вплив на подальший розвиток українського страхового ринку в короткостроковій та довгостроковій перспективі.

1. Підписання Україною на Вільнюському саміті угоди про асоціацію з ЄС. Вплив – позитивний в довгостроковій перспективі.

З початку 2013 року в ЄС почали вводити нові, жорсткіші стандарти роботи для банків (Базель III) і страхових компаній (Solvency II). В Україні, тим часом, до тепер не впроваджені навіть м'якші правила роботи страхового ринку Solvency I. Підписання угод з ЄС означає, що Україна зобов'язується впровадити в найближчій і довгостроковій перспективі цілий ряд документів, які стосуються нових стандартів платоспроможності. У перспективі вимоги по збільшенню статутних та резервних фондів фінансових інститутів можуть привести до зменшення кількості учасників страхового ринку і до підвищення капіталізації середніх гравців.

2. Зменшення обсягів вихідного перестраховування. Перерозподіл потоків перестрахових премій. Вплив – негативний.

Ринок вихідного перестраховування в Україні в I півріччі 2014 року, за даними Нацкомфінуслуг, скоротився на 35,8 %, або на 1 687,2 млн. грн. Зменшення вихідного перестраховування відбулось майже по всіх видах страхування, окрім страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (ОСЦПВ та «Зелена карта»). На зменшення операцій вихідного перестраховування у I півріччі 2014 року вплинуло скорочення перестраховування всередині країни (на 40,4 %) та зменшення операцій зі страховиками-нерезидентами

(на 13,5 %) Зменшення ринку вихідного перестраховування відбулося переважно за рахунок зниження операцій із Російською Федерацією (тобто, на зміни в структурі перестраховування вплинув політичний фактор). Перестрахові премії, передані Росії, зменшились за 6 місяців на 113,2 млн. грн. Частка Росії в загальному обсязі перестраховування у нерезидентів за той же період скоротилася з 32,9 % до 22,1 %, або на 113 млн. грн. Окрім Росії, в структурі вихідного перестраховування України в 2013 р. найбільші частки мають: Німеччина (24,3 %), Велика Британія (15,6 %), Швейцарія (12,3 %). При цьому перестрахові премії, передані Німеччині та Великій Британії, збільшились у сукупності на 21,9 млн. грн., Швейцарії – зменшились на 19,1 млн. грн. Тож, певна частка перестрахових премій, які в 2013 р. передавали Росії, в 2014 р. була перерозподілена серед інших країн – нерезидентів. Але, виходячи з загальної суми скорочення частки російського перестраховування, більша половина ризиків, що передавались в Росію (а через неї – закордон по облігаторним договорам), залишились в Україні, або взагалі не була перестрахована.

Слід відмітити, що в Україні в 2014 р. перестраховування у резидентів в 3,3 рази перевищує премії, передані нерезидентам (в 2013 р. – в 4,7 рази) [5]. У кризовій ситуації страхові компанії з метою економії скорочують витрати на перестраховування у рейтингових перестраховиків – нерезидентів. Це цілком зрозуміло, тим більше, що міжнародне перестраховування з 2009 р. подорожчало на 60–80 %. Однак збільшення внутрішнього перестраховування у кризовій ситуації не можна вважати виправданим заходом, оскільки, як зауважують самі страховики, часто таке перестраховування зводиться до «простого обміну ризиками і грошима» і не означає придбання реальної перестрахової ємкості) [6].

Перестраховування є необхідним і важливим способом забезпечення фінансової стійкості страхової компанії. Але перестраховування у нерейтингових внутрішніх перестраховиків у період кризи не дає гарантії отримання виплат своєчасно і в повному обсязі, тобто втрачається сам сенс використання даної фінансової операції. Крім того, збільшення обсягів внутрішнього перестраховування призводить до концентрації ризиків на території однієї держави, що також є негативною тенденцією.

3. Державне втручання в функціонування ринку автостраховування. Протистояння між страховиками – членами МТСБУ та представниками влади. Вплив – негативний.

Як відомо, КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена карта» на сьогодні є найбільш масовими видами страхування в Україні, які, не зважаючи на поступове зменшення валових премій, залишаються привабливими для страховиків. Діяльність компаній, які мають ліцензії на відповідне страхування, регулює та координує МТСБУ. Бюро розпоряджається грошовими фондами, які формуються за рахунок внесків страховиків – членів об'єднання. Згідно до Уставу, одним з органів управління МТСБУ є Координаційна рада, до якої входять три представника від Верховної Ради України, представник Нацкомфінпослуг (регулятора), Ліги страхових організацій України, чотири представника від страховиків.

В 2012 – 2013 рр. деякі страховики вийшли із складу Координаційної ради, тому що не були згодні із рішеннями провладних представників щодо розпорядження грошовими фондами. Як показали результати незалежної аудиторської перевірки діяльності МТСБУ, за допомогою рішень Координаційної ради, представники влади здійснювали фінансові махінації з грошовими фондами, які були спрямовані на збагачення окремих державних службовців та їх довірених осіб. Незалежний аудитор рекомендував Бюро відмовитись від існуючої структури управління, тому що вона є складною та непрозорою. Страхові асоціації виступили з проханням до Верховної Ради щодо ліквідації Координаційної ради МТСБУ. У відповідь представники влади ініціювали перевірки всіх страховиків, що працюють в секторі ОСЦПВ. За результатами перевірок було виявлено певні порушення у діяльності таких визнаних лідерів ринку, як СГ «ТАС», СК «Провідна», СК «Инго Україна». У подальшому компаніям дозволили працювати на умовах співпраці з Нацкомфінпослуг [7].

Безумовно, державні перевірки діяльності страховиків є звичайним явищем. Вони мають сприяти збільшенню їх платоспроможності, підвищенню якості страхових послуг. Але необхідно мати на увазі, що ділова репутація страхової компанії має велике значення як для її страхувальників, так і для можливих іноземних інвесторів. Тому владі неможна «гратися» з публічним відбиранням у страховиків – лідерів ліцензій на масові види страхування, вирішуючи свої питання контролю над ринком. Такі дії державних органів призводять до компрометації всієї фінансової системи країни перед вітчизняною та міжнародною спільнотою та мають край негативний вплив на інтеграційні процеси.

4. Зміни у структурі страхового ринку через втрату певних територій на півдні та сході України. Вплив – негативний у довгостроковій перспективі.

Результати дослідження діяльності страхових компаній України за 1 півріччя 2014 р. показали наступне. В результаті військових дій на території Криму, Донецької та Луганської області відбувається абсолютне зменшення страхових премій по ринку приблизно на 20–22 % [8]. За даними Нацкомфінпослуг, на території АТО здійснюють діяльність через центральні офіси та відокремлені підрозділи близько 50 страхових компаній. Збитки українських страховиків у зоні АТО можуть перевищити 300 млн. грн. Нові договори в цих регіонах практично не укладаються, але страховики станом на кінець липня вже сплатили 12 млн. грн. відшкодувань по заявленим страховим випадкам, що сталися в зоні проведення АТО.

Донецька область – найбільш густонаселений регіон України (9 % загальної чисельності населення країни) з найбільшою кількістю крупних виробництв. Луганська область посідає 6 місце за чисельністю населення та також входить до п'ятірки найрозвиненіших промислово-економічних регіонів України. На її території зосереджено близько 4,6 % основних фондів України, 5 % трудових ресурсів. Таким чином, можлива втрата даних територій в перспективі може «опустити» ринок страхування на 40–50 %.

Незважаючи на наявність суперечних моментів щодо покриття договорами страхування ризиків військових дій, страхові компанії повинні працювати в цих складних умовах на перспективу, робити все можливе для зміцнення свого іміджу та ділової репутації в очах страхувальників. Додатковою гарантією збереження платоспроможності страховиків повинні стати спеціальні резервні фонди (катастроф, коливань збитковості), порядок обчислення яких передбачено Правилами формування страхових резервів зі страхування життя і видів страхування, відмінних від страхування життя.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження основних тенденцій розвитку страхового ринку України дозволяють зробити наступні висновки.

Темпи розвитку страхового ринку сповільнились в 2013 році. Необхідні реформи так і не були проведені. Так, протягом 2011–2013 рр. так і не було затверджено Програму розвитку страхового ринку, не доопрацьовано законодавство в сфері обов'язкового державного медичного страхування та страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, не прийнято зміни щодо порядку оподаткування страховиків, не здійснювалась робота щодо протидії фінансовим схемам. Замість цього ринок потерпав від гучних скандалів, дій провладних чиновників, які нанесли значну шкоду репутації страховиків та контролюючого органу. В першій половині 2014 р. ситуація значно ускладнилась взаємопов'язаними політичною (військові дії, втрата певних територій, конфлікт з Російською Федерацією) та економічною (інфляція гривні, валютні обмеження, падіння доходів населення) кризою. Однак, незважаючи на вкрай важку ситуацію, ринок має певні перспективи завдяки підписанню міжнародних угод та майбутньому впровадженню мирових стандартів платоспроможності та якості страхових послуг.

З метою стабілізації ситуації на страховому ринку з боку державних органів та органів саморегулювання необхідно:

– сформувати робочу групу за участю представників ринку, регулятора та інших зацікавлених осіб з метою доопрацювання та затвердження Програми розвитку страхового ринку України до 2020 р, формулювання його стратегічних завдань в умовах політичної та економічної кризи;

– внести зміни в порядок надання звітності страховиками, що дасть можливість посилити нагляд за якістю і структурою активів;

– внести зміни в умови ліцензування страхової діяльності, зобов'язавши страховиків поступово впроваджувати систему управління ризиками страхового портфелю відповідно до вимог Solvency II;

– стимулювати страховиків до отримання міжнародних рейтингів фінансової стійкості, сприяти інформаційної відкритості страхового бізнесу шляхом постійного моніторингу якості страхових послуг різних компаній у ЗМІ;

– доопрацювати законопроект та впровадити Закон «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування», внести зміни до діючого податкового законодавства з метою подальшого розвитку сектору накопичувального страхування життя та добровільного медичного страхування;

– вдосконалити механізм страхування виробників сільськогосподарської продукції з державною підтримкою та механізм регулювання діяльності Агропромислового пулу;

– мінімізувати можливості зловживання державною владою при контролі діяльності страховиків та використанні грошових фондів МТСБУ;

– посилити контроль за операціями вихідного перестраховування та впровадити зміни щодо порядку оподаткування страховиків з метою мінімізації фінансових схем.

Вищевказані заходи сприятимуть подоланню кризових тенденцій на страховому ринку, значно поліпшать фінансовий стан страхових компаній, позитивно вплинуть на розвиток фінансового сектора в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Козьменко О. В. Аналіз розвитку світового ринку страхових послуг / О. В. Козьменко, Д. Р. Абаїмова // Електронне наукове фахове видання Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету «Ефективна економіка» – 2014. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2815>.

2. Залетов А. Страховий ринок України 2013 : итоги и перспективы развития / А. Залетов // Insurance TOP. – № 1 (45). – 2014. – С. 3–16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uniq.ua/repository/media_cnt/UNIQA-Ukraine/Insurance--20TOP_2014_hcm0071387.pdf.

3. Гаманкова О. О. Рынок страховых услуг Украины: теория, методология, практика: монография / О. О. Гаманкова – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.

4. Рейтинг надежности украинских страховщиков 2014 от Forbes. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kupi-polis.com/novosti/rejting-strakhovshchikov.html>.

5. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nfp.gov.ua>.

6. Рудой А. СК экономят на разделении рисков / А. Рудой [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infostrax.com.ua>.

7. Руденко В. Цена страха / В. Руденко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finmaidan.com/investigation-2/11769.html>.

8. Итоги страховых компаний. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/news/14/09/23/31501>.